

Hovedbygningen på Dueholm

En bygningsarkæologisk undersøgelse af det bevarede stenhus på johanitterklosteret Dueholm

Af Per Bugge Vægger

Dueholm på Mors blev stiftet i årene omkring 1370. Klosteret fik hjemsted på en holm skænket af biskop Svend II til Børglum. Byggestedet var adskilt fra den ca. 100 år ældre bydannelse Nykøbing Mors, af vandløb og moser, men alligevel centralt placeret ved byens udvaldsvej mod syd (1).

Frem til reformationen i 1536 lykkedes det klosteret ved gaver og køb at komme i besiddelse af mange gårde på Mors og i Hanherred. Ligeledes havde klosteret ved reformationen kontrol over alle gejstlige institutioner i Nykøbing (2).

Efter reformationen blev klosteret omdannet til et kongeligt len. Klosterkirken forfaldt og blev brugt som stenbrud.

I 1664 solgte kronen Dueholm til generalpostmester Poul von Klingenberg på Højris, og Dueholm blev nu drevet sammen med denne gård frem til 1680, hvor oberst Joachim Brochdorff flyttede ind på Dueholm. Selvstændigheden varede dog ikke længe, for fra 1719 til 1752 blev godset igen drevet sammen med Højris. I årene 1752 til 1845 ejede og boede familien Tøttrup på Dueholm. Efter deres tid og frem til 1909 havde godset en lang række ejere, og det blev efterhånden helt udstykket. De fleste avlsbygninger blev revet ned, og klostertomten blev udstykket til villabyggeri (3).

Hovedbygningen (fig. 1) var der også planer om at rive ned, men ved hjælp fra Nykøbing, landkommunerne på Mors og staten blev det muligt for Morslands

Historiske Museum at overtage bygningen i 1909. Senere har museet købt flere nabomatrikler, så museet i dag – foruden hovedbygningen – består af en kavalerfløj, to villaer samt »Dueholm mejeri«, et nu nedlagt mejeri, der havde til huse i hovedgårdens gamle kostald (fig. 2) (4).

Af bygningsrester fra kloster- og herregårdstiden er der i dag bevaret en middelalderlig gavl i mejeriet, der i øvrigt også indeholder murrester fra herregårdstiden. En nabobygning til mejeriet er en rest af østfløjen i ladegårdsanlægget. Dele af hovedbygningen er bygget i senmiddelalderen, men bygningens udseende og kavallerfløjen er et resultat af ombygninger og nybyggeri

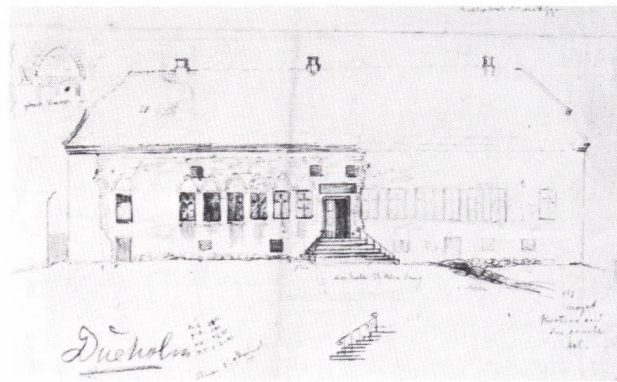

Fig. 1. Hovedbygningen på Dueholm set fra syd. Opmåling af Magnus Petersen 1870. Nationalmuseets 2. afdeling.

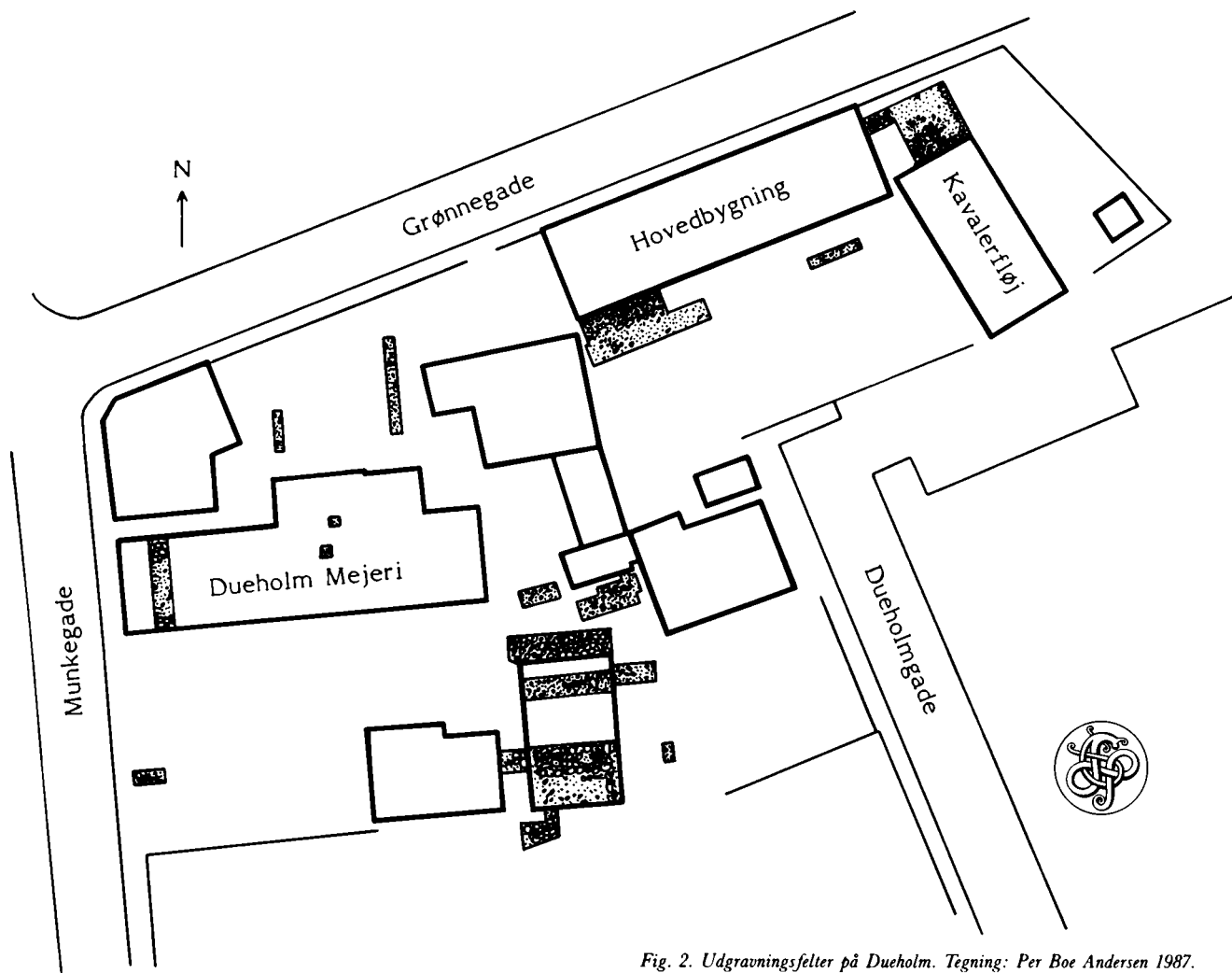

Fig. 2. Udgravningsfelter på Dueholm. Tegning: Per Boe Andersen 1987.

i 1700-tallet samt restaureringer i 1934-36, 1940-41 (fig. 3).

Den 32 m lange og 9,5 m brede ØV orienterede hovedbygning opført i tegl hviler på en sokkel bygget

af marksten, dog bortset fra sydfacadens murværk, der øst for hovedindgangen og på de tre vestligste meter hviler på granitkvadre.

Bygningen er opført i munkesten, der er lagt i mun-

Fig. 4. Vestre del af hovedbygningen set fra nord. Foto: Per Boe Andersen 1987.

keforbandt i langmurene vest for hovedindgangen. I vestgavlen og i husets østlige halvdel er stenene lagt i et uregelmæssigt krydsforbandt.

Kældervinduerne består af torammede vinduer og i den vestlige del af huset enkelte glugger. På første etage har huset dannebrogsvinduer på nordsiden og den østlige del af sydsiden. På den vestlige del af sydsiden er der rundbuede vindueslysninger, der sidder i spidsbuede blændinger. I husets øverste halve stokværk er der i vestgavlen og den østlige del af sydsiden torammede vinduer. I den vestlige del af husets sydside er der glugger. Østgavlen har to lemme.

Kælderindgangen er på husets sydside øst for hovedindgangen, der sidder midt i husets sydfacade. En stentrappe fører op til dobbeltdøren.

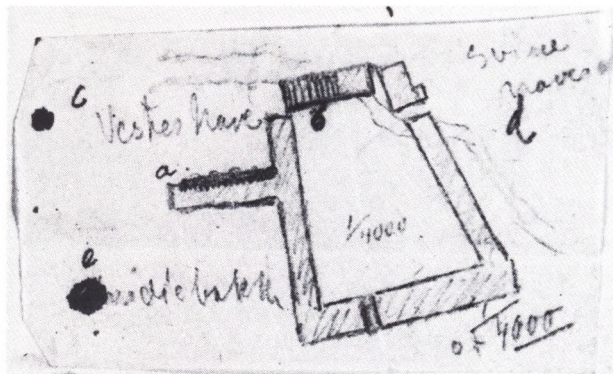

Fig. 3. Dueholm 1870. Opmåling af Magnus Petersen. Nationalmuseets 2. afdeling.

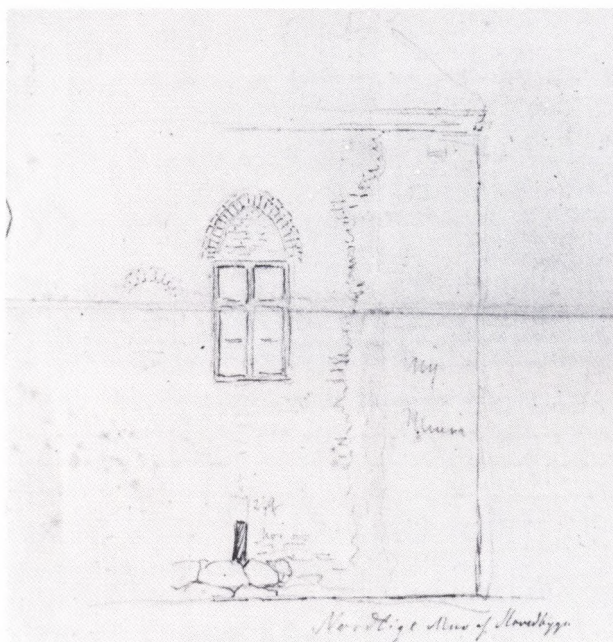

Fig. 5. Vestre del af hovedbygningen set fra nord. Opmåling af Magnus Petersen 1870. Nationalmuseets 2. afdeling.

Fig. 6. Den gotiske tagstol. Foto: Per Boe Andersen 1987.

To tilmurede åbninger placeret over for hinanden vestligst i huset viser, at der har været andre indgange til 1. etage.

Under de to tilmurede døråbninger har der været indgange til kælderen. Den ene kendes bl.a. fra Magnus Petersens opmåling fra 1870. Indgangen på den

modsatte side af huset viser sig ved et manglende stykke sokkel (fig. 4 og 5).

I tagværket består de vestligste spærfag under det østligste halvvalm af fyrretræ. De har alle gennemgående bjælke. De næste 12 spærfag er af egetræ og danner en gotisk tagstol. Et enkelt spærfag har en gennemgå-

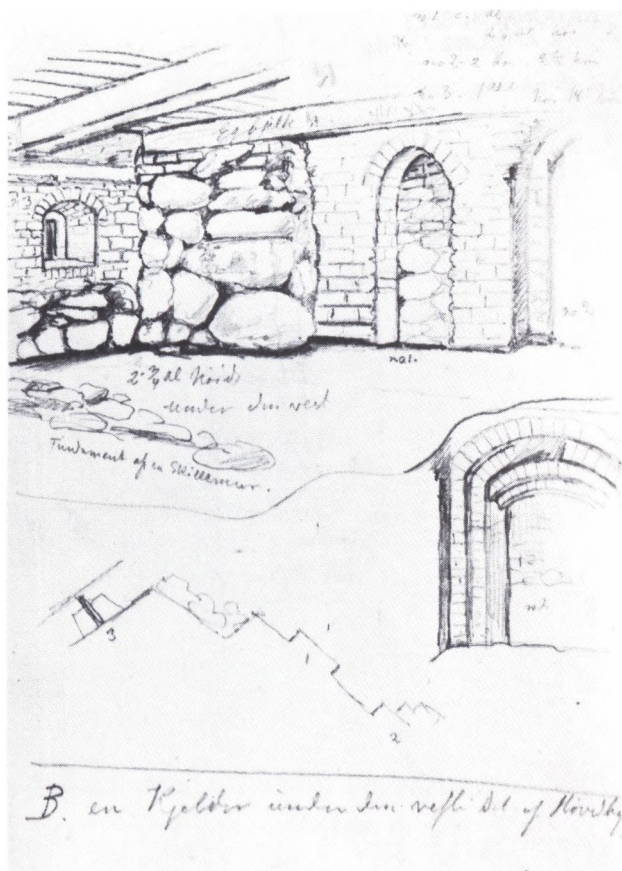

Fig. 7. Skillerummet i den vestlige del af kælderen set fra vest. Opmåling af Magnus Petersen 1870. Nationalmuseets 2. afdeling.

ende bjælke, men ellers hviler spærene i denne del af tagværket på spærsko, der er nedkæmmet i murlægter. Spærstivere støtter spærene. I det gotiske tagværk er der senere ophængt et hængeværk i en mellembjælke. Alle øvrige spærfag i huset er af fyretræ og havde indtil 1940 gennemgående bjælker eller spændrigeler (fig. 6).

Fig. 8. Blending i den oprindelige østgavl. Foto: Per Boe Andersen 1987.

Foruden mange lette skillerum er der i kælderetagens vestlige del en kraftig tværgående mur ikke langt fra gavlen. Muren har en spidsbuet døråbning og en nu tilmuret fladbuet åbning, måske rester af et åbent ildsted (fig. 7).

Midt i huset er der en kraftig tværgående mur, der

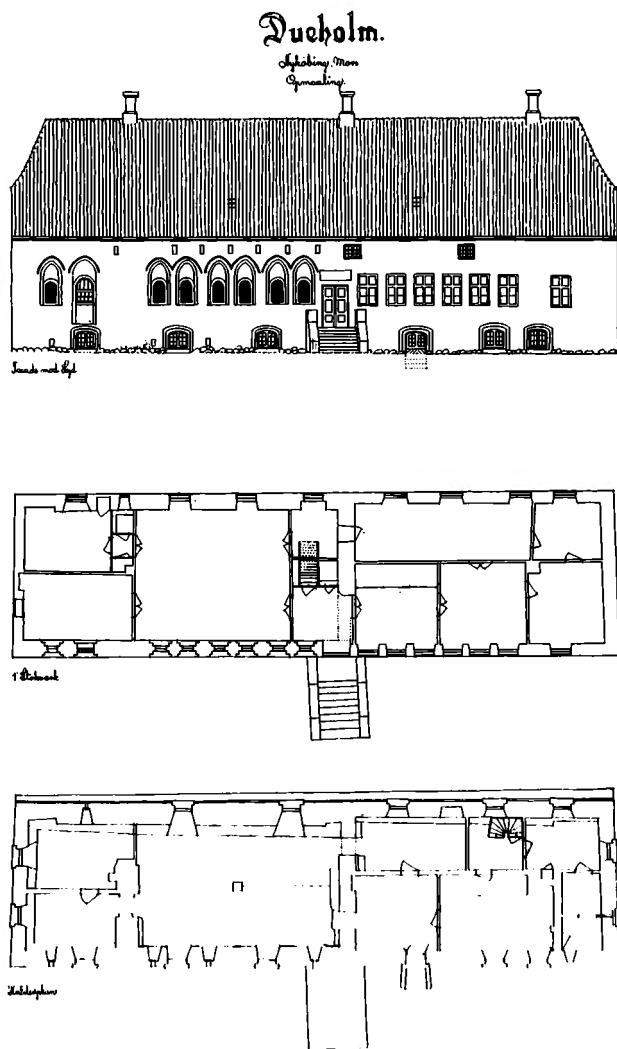

Fig. 9. Jens Foged 1937.

Fig. 10. Vinduesblændingerne fremdrages. Foto: C. Pedersen 1913.

strækker sig op gennem alle tre etager. I øverste etage er muren omsat, men endnu er der på østsiden bevaret rester af en blænding (fig. 8).

Som huset og specielt sydsiden fremtræder i dag, er det på mange måder et resultat af restaureringer og rekonstruktioner udført i den sidste halvdel af 1930-erne ved arkitekt Jens Foged i Thisted (5). Under de store arbejder blev adgangsforholdene til de tre etager stærkt forbedret ved anlæggelsen af et nyt trapperum. Nye

Fig. 11. Vinduesblændingerne fremdraget. Foto: R. Olufsen 1913.

Udstillingslokaler blev indrettet i det øverste stokværk og tagværket fik en tiltrængt restaurering, men desværre fik bygherren og arkitekten også den ide at føre sydfacaden på den vestlige del af huset tilbage til det, de troede var husets oprindelige udseende (fig. 9).

Baggrunden for denne rekonstruktion kan have været Vilh. Lorenzens artikel om Dueholm i De Danske Johannitterklosters Bygningshistorie fra 1927. På baggrund af blændingerne over de dannebrogsvindu-

Fig. 12. Den halve vinduesblænding og blændingen efter rekonstruktionen. Foto: Ernst Damgård 1935. M.H.M.

er, der dengang sad i den vestlige del af huset, tegnede Vilh. Lorenzen og Charles Christensen en skitse af huset, som de mente, det havde set ud, da det blev opført (fig. 10 og 11) (6).

Da man under murarbejder i 1935 fandt dele af en oprindelig vinduesblænding tæt ved østgavlen, hvis form støttede Vilh. Lorenzens ide om de oprindelige vinduesblændinger, var arkitekt Foged derfor ikke i tvivl om, at han kunne rekonstruere vinduerne så nøj-

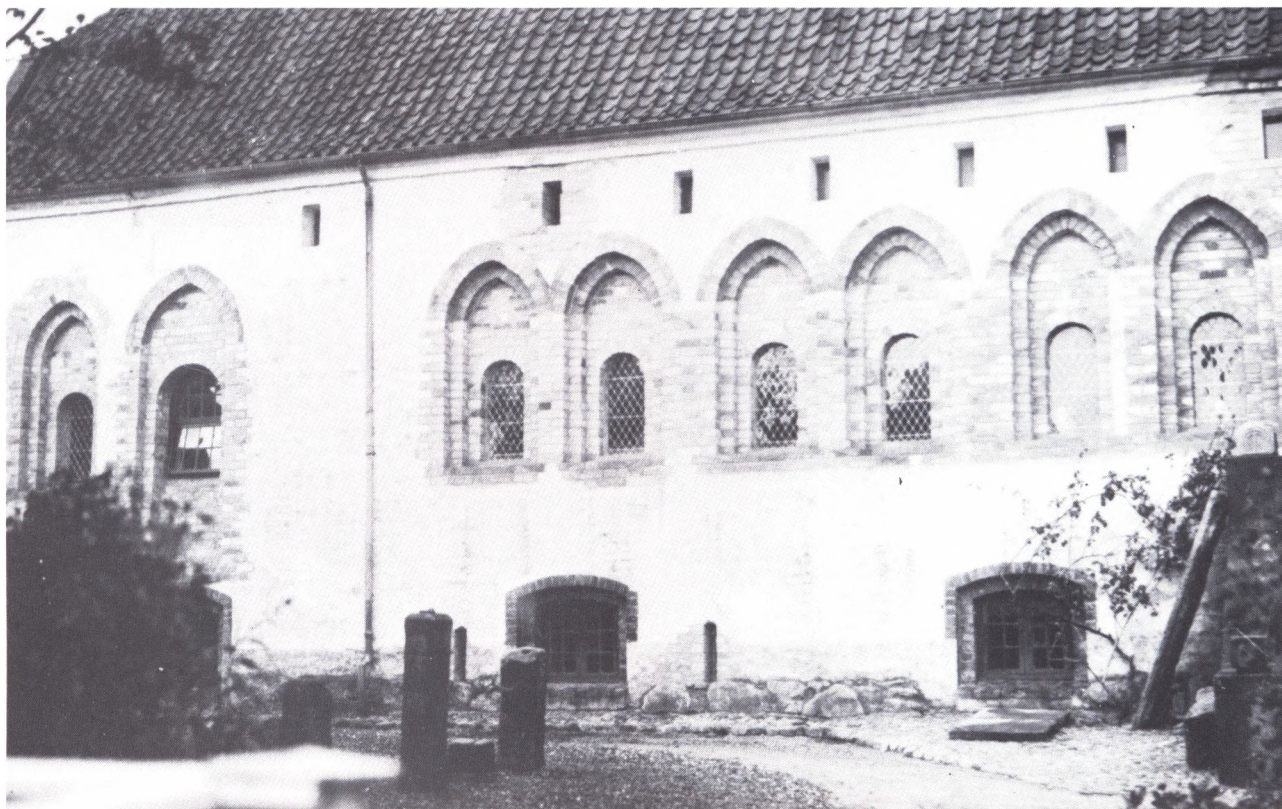

Fig. 13. Dueholm efter at vinduerne var rekonstrueret. Jens Foged 1937.

agtigt, at der ingen afvigelse ville være fra deres middelalderlige form (fig. 12 og 13) (7).

Resultatet af en arkæologisk udgravning i 1987 syd for den vestlige del af huset har dog skabt tvivl om, hvorvidt vinduesblændingerne er rekonstrueret rigtigt. Udgravningen viste klart, at huset oprindeligt havde været 6 m kortere mod vest, end det er nu.

De to fundamenter under murværket var helt forskelligt opbygget og var ikke i forbandt. Vinduesblæn-

dingen fra en yngre del af huset blev altså overført til en ældre del af huset (fig. 14).

Udgravningen viste også, at huset var opført på en strandeng. De lag fundamentsgrøften til den ældste del af huset snittede var ikke blandet med bygge- eller husholdningsaffald (8). Med en vis usikkerhed må det derfor være rimeligt at antage, at huset var et af de første på klostertomten, altså opført engang sidst i 1300-tallet.

Den rundbuede lysning i den spidsbuede vinduesblænding i vestforlængelsen gør det rimeligt at datere den første udvidelse af huset til tiden omkring år 1500 (9). Samtidig med denne udvidelse må tagværket være fornyet. Den gotiske tagstol respekterer ikke den oprindelige vestgavl.

Det middelalderlige stenhus' østgavl er endnu bevareret i det kraftige tværgående skillerum midt i huset. Blændingen i øverste stokværk viser, at bygningen har været prydet med en smuk blændingsgavl, der sandsynligvis har haft kamtakker, for med sådanne vises huset på tegningen af Dueholm 1677 i Resens Atlas (fig. 15).

Resterne af et NV orienteret stenhus og lige nord herfor resterne af et bindingsværkshus med bageovn blev i 1986 fundet ved en arkæologisk udgravning øst for den nuværende østgavl (10). Fundet gør det muligt, sammenholdt med resultaterne fra andre arkæologiske udgravninger på klostertomten, at placere hovedbygningen blandt de mange bygninger, der nævnes i besigtigelsen af klosteret fra tiden, da det var et kongeligt len (11).

Huset bliver her nævnt som fruerstuehuset. Et grundmuret stenhus, hvor lensmanden havde sine egne rum. I løbet af den tid i 1600-tallet, hvor det er muligt at følge huset, kan man se, at det har haft trappe og svale. I kælderen havde lensmanden sin private kælder ved siden af svendenes. Mod nord var der hemmeligheder og en kvist, hvor lensmanden og hans frue havde deres kammer. Under kvisten var der også kælder. Desuden havde lensmanden et læsekammer i huset, der var et gæstekammer, amnestue og bagestue. Husets vestgavl var af træ.

Vest for huset stod et lille bindingsværkshus, og øst for huset lå stegerset, der var bygget i bindingsværk. Syd herfor lå et NS orienteret bryggershus, der var bygget af sten.

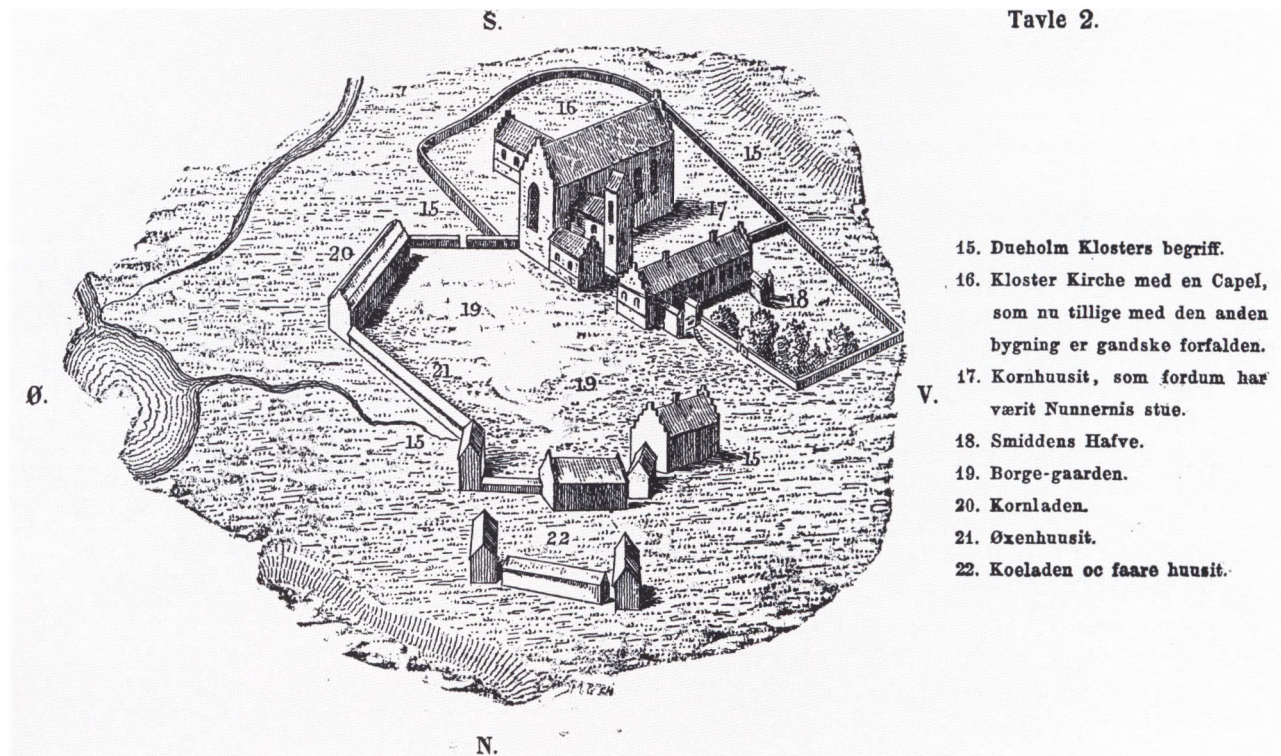

Fig. 14. M.H.M. 1195 x. Foto: Per Bugge Vegger 1987.

Bortset fra kvisten kan det være næsten den samme ruminddeling, der er gældende i dag. Mon ikke de tilmurede åbninger på husets nordside var åbninger til kvist og hemmelighed.

Gavlen af træ har været en god løsning på et problem, der også er gældende i dag, nemlig at gavlen sætter sig. Fyrretræet i den vestlige del af tagværket er sikkert kommet til efter, at gavlen på et tidspunkt er styrtet sammen. Hvornår den vestgavl der står i dag, er opført, er ikke nemt at afgøre, men på Magnus Petersens opmåling fra 1870 benævnes murværket i gavlen som nyt (fig. 16).

I løbet af 1700-tallet blev Dueholm ombygget til et barokanlæg. Det middelalderlige stenhus blev en del af en halvanden etage høj hovedbygning, der var flankeret af to en-etagers kavalcerfløje.

15. Dueholm Klosters begriif.
 16. Kloster Kirche med en Capel,
 som nu tillige med den anden
 bygning er gandske forfalden.
 17. Kornhuusit, som fordum har
 været Nunnernis stue.
 18. Smiddens Hafve.
 19. Borge-gaarden.
 20. Kornladen.
 21. Øxenhuusit.
 22. Koeladen oc faare huusit.

Fig. 15. Dueholm efter Resens Atlas.

Anlægget der stod intakt med avlsgård helt op til omkring år 1900, kan ved første øjekast virke helstøbt, men alligevel må det være opført over en længere år-række og uden en veltilrettelagt plan (12).

Det ser nemlig ud, som om symmetrien i anlægget er noget, man først har tænkt over i de sidste byggefaser. For hoveddøren er anbragt ud for middelalderhusets østgavl, hvorfor gavlen i l. stokværk er gennembrudt i indgangsrummet. En konstruktion der har svækket huset betydeligt.

Måske har stenhuset, det gamle bryggers øst for hovedbygningen, fået lov til at stå længe, og af en eller anden grund kunne den østre kavalersfløj ikke indpasses i anlægget, uden at hoveddøren fik sin uheldige placering.

I 1898 rykkede en lokal industrimagnat, Jørgen Sørensen, ind på Dueholm med store planer om at modernisere og ombygge hovedbygningen. Bl.a. skulle huset forhøjes, men så galt gik det ikke (13). Det er dog nok ham, der sænkede loftet i den vestlige del af kæld-

Fig. 16. Dueholm omkring 1900. Nationalmuseets 2. afdeling.

ren, for rumhøjden i 1. stokværk var endnu lav i 1870. Måske er det også Jørgen Sørensen, der nedrev de øvre dele af vestgavlen fra det første middelalderhus og i stedet opførte et let skillerum. I dag er en blændet ovnniche i rokokostil i den såkaldte riddersal det sidste minde om den tykke mur, der engang var her (14).

I løbet af få år vil det igen blive nødvendigt med byggearbejder på hovedbygningen. På trods af en omfattende restaurering og sikring af vestgavlen i 1981-82 synker den stadig. Da man i dag næppe vil acceptere

en trægavl, som den der sad i huset i 1600-tallet, bliver det måske nødvendigt at forstærke husets fundament med en pilotering.

Når det ikke allerede er sket, skyldes det usikkerheden om, at stenhuset kan tåle rystelserne fra en nedbankning af piloteringspæle.

Noter

1. Vegger 1984, s. 77-78.

2. Nielsen 1872, s. VI-XX.

3. Noe 1976, s. 5-7.
4. Christensen 1923, s. 27-28.
5. Opmålinger og byggesagsbehandling er venligst stillet til rådighed af arkitektfirmaet Poul Hansen og Ib Lydholm, Gammeltorv 2, Thisted.
6. Lorenzen 1927, Tavle VI.
7. Morsø Folkeblad 15/10 1935.
8. M.H.M. 1195 x.
9. Jensen m.fl. 1940, s. 90.
10. M.H.M. 1045 x.
11. Mansa bd. 67, s. 28-30, 101-104 og bd. 68, s. 12, 17-20, 21-42, 27-40 og bd. 13, s. 16-25.
12. Morsø Folkeblad 12/1 1898.
13. Morsø Folkeblad 12/1 1898.
14. Nielsen 1872, s. XXIV.

Litteratur

- Christensen, A.: Morsland historiske Musæum. Historisk Aarbog for Mors bd. 5, Nykøbing 1923.
- Christensen, Chr. Villads: Nykøbing paa Mors 1299-1899. København 1902.
- Jensen, Chr. Axel m.fl.: Danmarks Kirker, Thisted Amt, 1 bd. København 1940.
- Lorenzen, Vilh.: De Danske Johanitterklosters Bygningshistorie. København 1927.
- Mansa, C. C.: En utrykt afskrift af skriftlige kilder, 111 bd., Sø på Mors 1864-1899. Findes på Morslands Historiske Museum.
- Morsø Folkeblad: 12/1 1898 og 15/10 1935.
- Nielsen, O.: Dueholms Diplomatarium. København 1872.
- Noe, Per: Dueholm kloster. Jul på Mors 1976, s. 5-8. Nykøbing 1976.
- Vegger, Per Bugge: Nykøbing Mors i middelalderen. Utrykt speciale ved lærestol for middelalderarkæologi, Århus Universitet, 1984.